

UDK: 711.2:913(100)(524)

DOI: 10.5379/urbani-izziv-2017-28-02-004

Prejeto: 18. 4. 2017

Sprejeto: 19. 9. 2017

Juha SAUNAVAARA

Vloga mednarodnih razvojnih strategij pri oblikovanju regionalnih razvojnih strategij: primer Hokaida

Nacionalne vlade in mednarodne ustanove v zadnjih desetletjih iščejo načine, kako bi odpravile razlike med posameznimi regijami in revitalizirale tiste, katerih razvoj zaostaja za drugimi. Zamisli o najučinkovitejših načinih za doseganje teh ciljev in njihovi primeri izvirajo iz različnih krajev po svetu, njihov vpliv pa se običajno širi tudi drugam. Zato so procesi, povezani s prenosom politik, izjemno pomembni za regionalni razvoj. Avtor te procese v članku proučuje na primeru japonskega otoka Hokaida, in to v obdobju po drugi svetovni vojni, pri čemer posebno pozornost namenja vlogi treh mednarodnih

strategij: modelu, ki ga je razvilo javno ameriško podjetje Tennessee Valley Authority, teoriji polov rasti in teoriji industrijskih grozdov. Z izsledki raziskave opozori na veliko pestrost akterjev, ki sodelujejo pri prenosu politik, analizira procese vključevanja zunanjih zamisli v politiko regionalnega razvoja in pokaže na široko paleto virov, iz katerih se akterji lahko učijo.

Ključne besede: prenos politik, regionalni razvoj, razvojne strategije, Hokaida

1 Uvod

Nekatere regije imajo od sprememb v globalni prerazporeditvi dela in proizvodnje več koristi kot druge oziroma se z njimi bolje spopadajo, zato nacionalne vlade in mednarodne ustanove nenehno iščejo načine, kako bi odpravile razlike med njimi ali oživile regije po svetu, katerih razvoj zaostaja. Cilj tovrstnih ukrepov je običajno ustvariti in prerazporediti gospodarsko rast ter odpraviti trajne regionalne razlike, ki preprečujejo doseganje ciljev nacionalnih politik (Armstrong in Taylor, 2000; Pike idr., 2007). Zamisli o najučinkovitejših načinih za doseganje teh ciljev in primeri zamisli izvirajo iz različnih krajev po svetu, a se njihov vpliv običajno širi tudi drugam. Zato so procesi, povezani s prenosom politik (npr. procesi, pri katerih se znanje o politikah, upravnih dogovorih, ustanovah in zamislih v nekem političnem okolju uporablja pri oblikovanju politik, upravnih dogovorov, ustanov in zamisli v nekem drugem političnem okolju), zelo pomembni tudi v okviru politike regionalnega razvoja (Dolowitz in Marsh, 2000; Benson in Jordan, 2011).

Proučevanje prenosa politik se je od poznih devetdesetih let 20. stoletja močno okrepilo, izsledki raziskav pa kažejo, da je v zadnjih desetletjih čedalje več primerov tovrstnega prenosa predvsem zaradi tehnološkega napredka in občasnih pritiskov različnih organizacij (Dolowitz in Marsh, 2000). Vsekakor ne gre za nov ali geografsko omejen pojav in avtor je začel primer Hokaida proučevati prav zato, ker se večina tovrstnih raziskav osredotoča samo na Evropo in ZDA. Huck-ju Kvon (2009) opozarja, da sta učenje in prenos politik manjkajoči prvini proučevanja vzhodnoazijskih držav v razvoju.

Otok Hokaido lahko na podlagi njegove lege na Japonskem in v severovzhodni Aziji obravnavamo kot obrobno regijo. Kljub temu so imeli mednarodni modeli in akterji pomembno vlogo v 150 let trajajočem procesu, v katerem je bil otok, nekoč imenovan Ezo, priključen današnji Japonski in se je razvijal kot njen del. Ta proces lahko opišemo z izrazi, kot so *kolonizacija*, *podreditev*, *civilizacija*, *posodobitev* in celo *revitalizacija*, odvisno od upoštevanega zornega kota (Mason, 2012; Sasaki, 2015). Zaradi dolgoletnih državno vodenih razvojnih dejavnosti na otoku in njihovega obsega je Hokaido zanimiv za raziskave, ki se osredotočajo na politike regionalnega razvoja.

Avtor v članku proučuje politike regionalnega razvoja, ki so jih na Hokaidu izvajali po drugi svetovni vojni, pri čemer poskuša doseči dvojce. Prvič, članek prispeva k proučevanju pojava prenosa politik na podlagi primera, ki se osredotoča na človeško delovanje in razmeroma slabo poznano geografsko enoto, zlasti med tistimi, ki ne berejo japonščine. Drugič, študija dopolnjuje dosedanje raziskave, ki so poskušale pojasniti

vsebinsko povojnih politik regionalnega razvoja na Hokaidu in procese, na podlagi katerih so politike sploh nastale, pri čemer proučuje vlogo mednarodnih razvojnih strategij. Ob tem opredeli model ameriškega javnega podjetja Tennessee Valley Authority (TVA) ter teoriji polov rasti in industrijskih grozdov kot uporabne strategije, s katerimi lahko natančneje pojasnimo različne vidike prenosa politik. V osrednjem delu članka, ki sledi kratki predstavitvi osnovnih pojmov, analizira vlogo teh strategij pri treh procesih oblikovanja politike, na koncu pa navede svoje sklepne misli. Čeprav raziskava temelji na analizi javno dostopnih pisnih dokumentov, avtor v njej uporablja tudi druge metode zbiranja podatkov. Opravil je več intervjujev in proučil arhivske vire, poleg tega se je okrog leta 2005 kot opazovalec udeležil več dogodkov, povezanih z industrijskimi grozdi.

Avtor za boljše razumevanje politik, sprejetih v povezavi z razvojem Hokaida, predstavi, kako so se istovrstnim strategijam lokalno prilagodili v severnih predelih nordijskih držav. Gre za obrobna območja razmeroma bogatih in politično stabilnih demokratičnih držav, ki so sočasno uvedle načela tržno usmerjenega kapitalizma in državnega poseganja, pri čemer se med njimi in osrednjimi območji oziroma območji okoli prestolnice običajno pojavljajo velike razlike.

2 Prenos politik: kdo, zakaj, od kod?

Čeprav avtor pritrdi, da obstajajo najrazličnejši med seboj povezani in prekrivajoči se pojmi, kot so učenje iz izkušenj drugih ter zbliževanje in širjenje politik, se osredotoča na prenos politik. Pri tem se naslanja na delo Davida P. Dolowitza in Davida Marsha (2000), ki sta poskušala ta proces umestiti v konceptualni okvir. Njun model temelji na vprašanjih, od katerih je trem posebna pozornost namenjena tudi v tem članku. Gre za vprašanja, ki se nanašajo na določanje ključnih akterjev pri prenosu politik, njihove razloge za sodelovanje v tem procesu in vire, iz katerih se lahko učijo. Namerna odločitev za poudarjanje akterjev in njihovega delovanja – v smislu zmožnosti delovanja in delovanja samega, sposobnosti ustvarjanja učinkov in izvajanja moči – temelji na predpostavkah, povezanih z naravo procesov odločanja. Kljub strukturnim dejavnikom, kot so organizacijska kultura ali splošni vedenjski vzorci, velja prepričanje, da ima lahko nezmožnost izpolnjevanja pogojev klasičnega racionalnega modela odločanja, kot so na primer strateško razmišljanje, pogajanje, kompromisi, prepričanja in vrednote (značilne prvine človekovega odločanja), celo pomembnejšo vlogo pri procesih odločanja. Podrobneje so o tem pisali Charles E. Lindblom (1968) ter Graham Allison in Philip Zelikow (1999).

Zaradi spreminjajočih se okoliščin razvoja na Hokaidu se upravičeno zastavlja vprašanje o naravi prenosa – ali je torej

spontan (povzroča ga na primer nezadovoljstvo s trenutnim stanjem in/ali domnevni obstoj modela, ki je še boljši od tistega, ki se trenutno uporablja) ali prisilen (nove politike se na primer sprejemajo na podlagi zahtev ali pritiskov zunanjih akterjev, mednarodne konkurence ali javnega mnenja). Čeprav je Japonska že več desetletij popolnoma neodvisna država in je članica vseh pomembnih mednarodnih vladnih organizacij, je to tudi država, ki je bila v drugi svetovni vojni poražena in med letoma 1945 in 1952 pod tujo okupacijo. Poleg tega je treba upoštevati tudi spremembe v stopnji odvisnosti razvojne politike Hokaida od nacionalne politike oziroma v njenih medsebojnih povezavah. Oblikovalci politik se namreč ne poskušajo učiti samo od drugih držav, ampak se prenos politik izvaja tudi v posamezni državi.

Oblikovalci politik so v zgodnji fazi razvoja teorije na pretekle uspehe in neuspehe v zvezi s politikami v državi ali drugih političnih sistemih gledali kot na vire, iz katerih so lahko dobili navdih za oblikovanje novih politik. Nadaljnje raziskave pa so pokazale, da so še drugi viri za učenje – pomembna sta na primer vloga nevladnih organizacij, možganskih trustov in medvladnih organov ter medsebojni prenos znanja in izkušenj med vladami posameznih držav (Benson in Jordan, 2011). Avtor v članku pojasni, da čeprav te ugotovitve pogosto temeljijo na raziskavah, ki se osredotočajo na najnovejše dogodke, se je vloga drugih virov učenja izkazala za pomembno tudi v starejših primerih. Čeprav je bilo to že omenjeno v povezavi z literaturo, ki se nanaša na prenos politik, je dobro na tem mestu še enkrat omeniti dvojje. Avtor izpostavi proces prenosa politik, vendar ga ne opisuje kot edino možno razlago oblikovanja politik. Poleg tega iskanje in uporaba zamisli in praks, ki presegajo različne vrste mej, nista nujno namerna, zavestna ali usmerjena k točno določenemu cilju, ampak sta lahko tudi nesistematična, nestrukturirana ali pa posledica naključnega stika z informacijami (Dolowitz in Marsh, 2000; Dolowitz in Medearis, 2009).

3 TVA: javna razprava o idealnem modelu regionalnega razvoja

Ameriško javno podjetje TVA je bilo ustanovljeno leta 1933 v okviru programa New Deal in je bilo prvotno namenjeno reševanju najpomembnejših vprašanj, povezanih z energetiko, okoljevarstvom in gospodarskim razvojem v dolini reke Tennessee. To naj bi bila nova oblika podjetja, ki bi imelo vladna pooblastila in vzpostavljalo ravnovesje interesov industrije, kmetijstva, prometa, razvoja virov, okoljevarstvenikov in družbenih načrtovalcev. V idealnem primeru naj bi podjetje spodbujalo tudi sodelovanje javnosti pri načrtovanju in izvajanju razvojnih projektov. Model TVA je bil na Japonskem znan že

pred drugo svetovno vojno, zaradi velikopoteznih medvojnih pogledov na načrtovanje virov pa je postal še zlasti priljubljen takoj po koncu vojne (Dinmore, 2013; internet 3).

Podjetje TVA se je pogosto omenjalo v razpravah o razvoju Hokaida v poznih štiridesetih in zgodnjih petdesetih letih 20. stoletja, vendar se v dosedanjih raziskavah pojavljajo nasprotujoče si razlage vloge, pomena in ciljev različnih akterjev. Eric Dinmore (2013) navaja, da so podjetje TVA kot model politike uporabljali povojni izobraženci in oblikovalci politik, ki so poskušali upravljati in izkoristiti japonske vodne vire kot strateški vir družbenogospodarskega razvoja. Poleg tega je bilo podjetje ključni navdih za sprejetje zakona o celovitem prostorskem razvoju iz leta 1950, s katerim so bili položeni temelji celovitega povojnega razvoja ter poudarjeni obsežni hidrološki projekti in druge vrste javnih gradenj.

Dinmore v svoji analizi proučuje napredne japonske ekonomiste, ki so zasedali pomembne položaje v odboru za ekonomsko stabilizacijo ali so z njim imeli stike (npr. Shigeto Tsuru), in vplivne predstavnike okupacijskih oblasti, kot je bil Edward A. Ackerman, kot akterje, ki so promovirali model TVA na Japonskem. Tsuru je vodil študijsko skupino za raziskave modela TVA, ki je bila v stiku s sedežem podjetja TVA v Knoxvilleu in je izdajala mesečno glasilo o svojih raziskavah v japonsščini. Nekateri japonski strokovnjaki so lahko na začetku petdesetih let 20. stoletja z ameriški sredstvi celo obiskali prostore podjetja TVA v ZDA. Ti analitiki iz Tokia so lahko Japoncem po koncu vojne ponudili verodostojne nasvete, ki se niso nanašali samo na jezove, ampak tudi na druge gradbene objekte. Dinmore poudarja tudi vpliv ameriškega programa New Deal na povojne japonske razvojne pristope, v članku pa ne omenja Hokaida; tako ne predstavi zakona o razvoju Hokaida iz leta 1950, hokaidске razvojne agencije (ang. *Hokkaido Development Agency*, v nadaljevanju: HDA), ustanovljene leta 1950, niti hokaidskega razvojnega urada (ang. *Hokkaido Development Bureau*, v nadaljevanju: HDB), ustanovljenega leta 1951.

Nastanek razvojnega sistema na Hokaidu, ki je bil drugačen od podobnih drugje na Japonskem, je glavna tema raziskave Šujija Koisa (2003). Njegova analiza je pokazala, da zagovorniki programa New Deal – ki so zasedali osrednje položaje v vladnem odseku, ki je imel pomembna pooblastila v generalštabu vrhovnega poveljnika zavezniških sil (ang. *General Headquarters Supreme Commander for Allied Powers*, v nadaljevanju: GHQ SCAP) – pri pogajanjih o organizaciji povojnega razvoja Hokaida niso podpirali celovite razvojne filozofije podjetja TVA, ampak so ji nasprotovali. Akterji na Hokaidu so navdušeno opisovali primer podjetja TVA kot model, ki bi ga lahko uporabili pri rekonstrukciji razvojnega sistema otoka, a so pri tem naleteli na nasprotovanje okupacijskih oblasti in centralne vlade.

V zvezi s temi nasprotujočimi si mnenji je treba omeniti dvoje. Zavedati se je treba, da gre pri zgoraj omenjenih raziskavah za dve razpravi. Dinmore analizira proces, v katerem so o podjetju TVA razmišljali kot o modelu za gradnjo hidroelektrične infrastrukture in uporabo japonskih vodnih virov, Koiso raziskava pa se osredotoča na vzpostavitev ustanove, ki bi lahko vodila raznovrstne javno financirane razvojne projekte na Hokaidu. Če torej upoštevamo, da gre za dve popolnoma različni razpravi, lahko bolje razumemo različen odnos akterjev do uporabe primera podjetja TVA kot modela. Zagovorniki programa New Deal v GHQ SCAP bi lahko primer podjetja TVA sprejeli kot model za izkoriščanje vodnih virov, hkrati pa bi ga lahko zavrnil kot model za razvoj Hokaida. Pri tem so vztrajno nasprotovali zamisli, da bi morali zaradi posebnih značilnosti Hokaida ustanoviti posebno razvojno organizacijo, katere pooblastila ne bi bila podrejena neki veji oblasti, ampak bi bila geografsko omejena na posamezno teritorialno enoto v državi. Ob koncu okupacije so okupacijske oblasti vendarle dovolile ustanovitev HDA in HDB, kar kaže na to, da so bili v GHQ SCAP pripravljeni japonski vladi dovoliti, da spremeni veljavne zakone in predpise, če te spremembe ne kršijo okupatorjevih predpisov (Bano, 2003; Saunavaara, 2014).

Med podporniki uporabe modela podjetja TVA na Japonskem lahko zasledimo številne predstavnike napredne politične leve. Poleg odbora za gospodarsko stabilizacijo, katerega moč se je okrepila med mandatom socialističnega premierja Tecuja Katajame, je o podjetju TVA navdušeno govoril tudi socialistični guverner Hokaida Tošifumi Tanaka. Politično neizkušeni Tanaka je bil izvoljen leta 1947, ko so volivci lahko prvič volili guvernerja. Tanaka se je z modelom podjetja TVA seznanil jeseni leta 1949 in tako je filozofija celovitega razvoja – pri kateri končni cilj ni bil razvoj virov, ampak izboljšanje vsakdanjega življenja prebivalcev Hokaida – postala nepogrešljiv del njegovih političnih nazorov (Okuda, 1956; Takahaši, 1982; Bano, 2003). Z vidika njegovega optimizma glede uporabe modela podjetja TVA lahko opazimo podobnost s strokovnjaki v Tokiu, ki so bili ravnodušni glede nekaterih dejanskih značilnosti podjetja TVA (ali se jih sploh niso zavedali), kot so bile na primer proizvodnja električne energije v očitno korist industrijskih velikanov ali težave z vključevanjem lokalnih oblasti v odločanje (Dinmore, 2013). Sodelovanje med Tanakovo administracijo in odborom za ekonomsko stabilizacijo je bilo očitno vzpostavljeno prek direktorja hokaidskega urada za gozdove, čigar zavezniki v omenjenem odboru so Tanakovi administraciji pomagali pri pogajanjih s centralno vlado glede uvedbe razvojnega programa za električno energijo na Hokaidu (Takahaši, 1982). V tej povezavi se zastavlja vprašanje, ali je bilo res samo naključje, da je model podjetja TVA podpirala prav hokaidška politična levica.

Finska je na začetku petdesetih let 20. stoletja v marsičem zaostajala za Norveško in Švedsko in tudi na Finskem so se pojavljale zahteve po celovitem javno financiranem nacionalnem programu, ki bi izboljšal razmere na severu države. Glavne prvine programa so vključevale gradnjo hidroelektrarn, industrializacijo ter izkoriščanje lokalnih naravnih in mineralnih virov, pri čemer naj bi industrializacija potekala hkrati z razvojem lokalnega kmetijstva. Najpomembnejši zagovornik teh zamisli je bil takratni predsednik vlade Urho Kekkonen, ki je prihajal iz vrst Agrarne zveze (ta se je leta 1965 preimenovala v Sredinsko stranko) in bil pozneje dolgoletni predsednik države. Čeprav model podjetja TVA v finski javnosti ni bil tako dobro sprejet kot na Japonskem, so se med političnimi razpravami omenjali ameriški primeri razvoja hidroelektrične energije. Akterji, ki so sodelovali pri razvoju severne Finske, so konec štiridesetih let 20. stoletja celo obiskali prostore podjetja TVA v ZDA. Zamisli, podobne modelu podjetja TVA, je Agrarna zveza podpirala v sodelovanju s Socialnodemokratsko stranko (Salo in Lackman, 1998; Sippola, 2010; Mäntylä, 2016). S tega vidika bi bilo treba v povezavi s Hokaidom upoštevati tudi tamkajšnje kmečke stranke, ki so bile v prvem desetletju po vojni izredno močne.

Različne kmečke stranke na Japonskem, ki so v svojih političnih programih poudarjale združna načela in so bile močno odvisne od kmetijskih interesnih skupin, v državni politiki nikoli niso dosegle veliko moči, so se pa izjemno dobro odrezale na volitvah na Hokaidu. Po skoraj desetletju nenehne organizacijske nestabilnosti so lokalne kmečke stranke razpadle, večina njihovih podpornikov pa je začela voliti kandidate Socialistične stranke. Kljub zgodnjim znakom sodelovanja med socialisti in kmečkimi strankami so ti med seboj nenehno tekmovali. To se je najbolj jasno pokazalo leta 1951, ko je guverner Tanaka na volitvah premagal Toriza Kurosavo, ki je veljal za očeta Združne stranke in mlečne industrije na Hokaidu (Saunavaara, 2015). Kurosava je med volilno kampanjo o podjetju TVA govoril kot o navdihujočem modelu regionalnega razvoja, predsednik vlade Šigeru Jošida pa je v svojih govorih v podporo Kurosave (podpirale so ga tudi konservativne stranke) zagovarjal načrt za Hokaido, ki bi presegel celo model podjetja TVA (Okuda, 1956; Hiraku, 2011). Drugih znakov zanimanja za model podjetja TVA pa pri kmečkih strankah avtor ni našel.

Posledice razcveta modela podjetja TVA konec štiridesetih in v začetku petdesetih let 20. stoletja lahko analiziramo iz različnih zornih kotov. Ime modela, ki je bil opisan celo v otroških knjigah in šolskih učbenikih, je bilo dobro znano. V tričlanskem nadzornem svetu podjetja TVA je bil tudi David E. Lilienthal, ki je postal prava zvezda, japonski prevod njegove knjige *TVA: Democracy on the March* pa je šel za med. Z

Dinmorovimi besedami: podjetje TVA je v japonskem diskurzu postalo sopomenka za družbenogospodarski napredek, ki ga omogoča državno vodeno in celovito hidrološko upravljanje. Poleg tega se je primer podjetja TVA na začetku petdesetih let 20. stoletja uporabljal kot model za državne korporacije, kot je bilo na primer podjetje Nippon Telegraph and Telephone Company, ki je imelo monopol nad telekomunikacijami. Z dejanskim izvajanjem načel modela podjetja TVA je celovit razvoj državnih zemljišč pravzaprav pomenil gradnjo velikih jezov. Ko Dinmore opisuje prevlado projektov gradnje velikih jezov nad načeli modela podjetja TVA, pri čemer so bile potrebe lokalnih kmetov prezrte na račun dobave električne energije in vode mestnim industrijskim območjem in tovarnam, ne upošteva edinega dela Japonske, kjer so celovite razvojne načrte pripravili in izvajali že na začetku petdesetih let 20. stoletja (Anchordoguy, 2005; Dinmore, 2013). Japonska vlada je prvi celoviti nacionalni razvojni načrt sprejela šele leta 1962, prvi celoviti razvojni načrt za Hokaido pa je bil sprejet že za obdobje 1952–1961. Poleg tega se tokijski strokovnjaki za podjetje TVA niso zanimali za izkušnje Hokaida oziroma jih sploh niso poznali. Ko je na primer Hiromi Arisava (1951) novembra 1951 napisal obsežen članek o celovitem regionalnem razvoju in podjetju TVA, ni niti omenil procesa, ki je takrat že potekal na najsevernejšem japonskem otoku.

Akio Takahaši (1982) je jez Takadomari, zgrajen novembra 1953, poimenoval TVA Tanakove uprave. To je bil prvi večnamenski jez na Hokaidu, ki je bil zgrajen za proizvodnjo električne energije in uporabo vode v kmetijstvu. Za proučevanje sledi modela podjetja TVA na Hokaidu takoj po vojni pa je najpomembnejši vir prvi celoviti razvojni načrt Hokaida, ki je bil razdeljen v dve zaporedni petletni fazi (1952–1956 in 1957–1961). V načrtu – pri katerem je šlo za razmeroma kratek dokument, v katerem so bili naštet projekti, ki so utrli pot razvoju industrije in kmetijstva ter rasti števila prebivalcev – model podjetja TVA ni omenjen, velik poudarek pa je na razvoju električne oziroma hidroelektrične energije (Hokkaido Development Agency, 1951). Čeprav je bilo navdušenje za gradnjo jezov na Hokaidu po koncu petdesetih let 20. stoletja morda posledica čedalje večjega zavedanja njihove vloge pri regionalnem razvoju, je bil razlog zanj tudi pomanjkanje električne energije, ki je oteževalo vsakdanje življenje in gradnjo novih tovarn. Poleg tega je zakon o razvoju električne energije, sprejet leta 1952, omogočil ustanovitev družbe za razvoj električne energije, ki jo je financirala vlada in je tudi začela graditi jezove na Hokaidu (Jones, 1958; Hokkaidō Doboku Gijutsukai, 2007).

O rezultatih celovitega razvoja Hokaida so kritično razpravljali v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja. Razprava je izražala pretirano optimistična pričakovanja, ki so temeljila na načrtih,

ki pogosto niso vključevali realističnih shem financiranja, in potlačeno nezadovoljstvo z organiziranostjo razvoja Hokaida (Jamazaki, 2006; Koiso in Jamazaki, 2007; Kobajaši, 2010). Spodbudil jo je zlasti članek Ukičira Nakaje, profesorja na univerzi na Hokaidu, pri čemer je bil članek aprila 1975 objavljen v strokovni reviji *Bungei unju*. Nakaja je ob kritiziranju izvajanja politike in predlogih za ustrežnejše delovanje omenil tudi model podjetja TVA, ki je bil nekoč priljubljen na Japonskem. Zanj je bil primer podjetja TVA zgled uspešnega regionalnega razvoja, pri katerem so bila vprašanja glede vodstva in odgovornosti jasna. Vodstvo podjetja je razumelo lokalne razmere, poleg tega je živelo na območju, ki ga je podjetje pokrivalo, in bilo predano svojemu delu (Nakaja, 2001; Imamatsu, 2006).

4 Uporaba modela polov rasti v okviru celovite nacionalne razvojne politike

Teorije regionalnih ekonomskih razlik ali neuravnotežene regionalne rasti so v petdesetih letih 20. stoletja začele izpodbijati zamisli o poenotenju in dolgoročni stalni rasti dohodka na prebivalca. Podkrepljene so bile z empiričnimi dokazi, da se vse regije ne skladajo s predvidevanji neoklasičnih modelov gospodarske rasti. Ko je Gunnar Myrdal pisal o kumulativni vzročnosti, je pozornost posvetil ugodnemu položaju prvih industrializiranih regij. Trdil je, da čeprav lahko gospodarska rast v razvitih regijah zaradi širjenja inovacij in rastočih izvoznih trgov koristi tudi manj razvitim regijam, je položaj zadnjenavedenih otežen zaradi odtekanja kapitala in delovne sile v razvite regije. Pogledi François Perrouxa na spodbujevalno vlogo središč pri razvoju celotnega gospodarskega sistema so bili podlaga za večino teorij polov rasti. Čeprav je Perroux sprva zanikal, da se lahko abstraktni ekonomski prostor ujema z geografskim območjem, kot je mesto ali regija, so bile njegove zamisli nadgrajene in umeščene v geografski prostor. Ko je Albert O. Hirschman razpravljal o polariziranem razvoju, je izpostavil koristi rastoče regije in tudi manj razvite regije v njeni okolici. Strinjal se je, da lahko razvita regija kupi proizvode manj razvite regije in ji zagotovi delovna mesta, hkrati pa je dopuščal možnost, da lahko čedalje večja konkurenčnost povzroči nastanek razmer, ki za manj razvito regijo ne bi bile ugodne. Hirschman je menil, da bi ugodni učinki, ki bi prihajali iz rastočega središča, prevladali nad negativnimi učinki polarizacije, ki bi jih lahko obvladali in zmanjšali s sprejetjem nove gospodarske politike (Parr, 1999; Dawkins, 2003; Zarycki, 2007).

Japonska je bila med državami, ki so v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja sprejele strategijo polov rasti kot vodilno načelo regionalnega načrtovanja. Celoviti nacionalni

razvojni načrt, ki ga je vlada odobrila 5. oktobra 1962, je bil glavni instrument, ki je model polov rasti vključil v japonske regionalne razvojne programe. Načrt je poudarjal razvoj nekatere ključnih regij, ki so veljale za potencialna gonila gospodarske rasti. Zakon o spodbujanju gradnje novih industrijskih mest iz leta 1962 in zakon o spodbujanju razvoja posebnih industrijskih območij iz leta 1964 sta postavila pravne temelje za izvajanje tovrstnih ukrepov (Jamazaki, 2006; Koiso in Jamazaki, 2007).

Priprava celovitega nacionalnega razvojnega načrta je bila pomemben del, ne pa tudi edino gonilo oblikovanja politike v poznih petdesetih in na začetku šestdesetih let 20. stoletja. Socialističnega guvernerja Tanako je na volitvah leta 1959 zamenjal Kingo Mačimura iz vrst Liberalne demokratske stranke (LDS). Sprememba je močno vplivala na sodelovanje med hokaidsko lokalno upravo, HDA, HDB in centralno vlado, hkrati pa so bili sprejeti razni regionalni razvojni zakoni, ki so se osredotočali na druge regije, katerih razvoj je zaostajal. V teh razmerah sta si hokaidška lokalna uprava in HDA prizadevali za ohranitev obstoječega razvojnega sistema na Hokaidu ter se strinjali, da je industrializacija glavni dejavnik, na podlagi katerega bo lahko Hokaido v prihodnje prispeval svoj del k nacionalnemu gospodarstvu. Že v drugi petletni fazi prvega celovitega razvojnega načrta je bil cilj spodbuditi razvoj industrije, ki izkorišča naravne vire in surovine na otoku, drugi celoviti razvojni načrt Hokaida, ki je bil na seji lokalne uprave sprejet julija 1962 in se je začel izvajati leta 1963, pa je spodbujal selitev težke kemične industrije stran od metropolitanskih območij, saj so bila prenatrpana in niso imela dovolj prostora za industrijske obrate (Jamazaki, 2006; Sasaki, 2015).

Osrednji del Hokaida, ki je vključeval Saporu in Tomakomai, je bil aprila 1964 določen za območje enega izmed novih industrijskih mest, katerih skupno število se je do leta 1966 povzpelo na petnajst. Prefekture so med seboj tekmovala za ta mesta in na koncu je bilo določenih šest posebnih območij industrijskega razvoja, s čimer so želeli potolažiti tiste prefekture, ki jim ni bilo dodeljeno nobeno izmed novih industrijskih mest (Gu, 1997; Masuda, 2006). Gradnja obalne industrijske cone v Tomakomaiu je bila najpomembnejši projekt, ki se je izvajal v osrednjem delu Hokaida. Šlo je za projekt državnega pomena, ki je hkrati logično sledil dokončani gradnji novega pristanišča v mestu, ki so ga odprli leta 1963 (Imamatsu, 2006).

Tretji celoviti razvojni načrt Hokaida (ki ga je vlada odobrila leta 1970 in je pokrival obdobje med letoma 1971 in 1981) so začeli pripravljati leta 1967, ta proces pa je imel velik vpliv na oblikovanje novega celovitega nacionalnega razvojnega načrta, odobrenega leta 1969. Opisana vzporedna procesa sta bila vzrok za razpravo o vlogi razvojnega programa, izdelanega

posebej za Hokaido, pri načrtovanju novega celovitega nacionalnega programa. Agencija za gospodarsko načrtovanje je na primer spodbujala enotno državno politiko, pri čemer so bile v ospredju predvsem tri stvari. Poleg želje po poenotenju administrativnega in pravnega okvira razvojne politike po vsej Japonski je bil po njenem mnenju skupen model pomemben tudi z vidika obsežnih razvojnih projektov, opisanih v novem nacionalnem načrtu. Ne nazadnje je bila poenotena nacionalna politika potrebna tudi za zagotavljanje mednarodne konkurenčnosti japonskega gospodarstva. Zaradi teh zamisli so bili na Hokaidu zelo zaskrbljeni, zato je HDA ob podpori lokalne uprave in skupščine vztrajala, da mora imeti razvoj na Hokaidu svojo pravno podlago, ki se razlikuje od celovitega nacionalnega razvojnega načrta. Poleg tega so v HDA poudarjali, da je najprimernejši instrument za določanje konkretnih načrtov razvoja otoka celoviti razvojni načrt Hokaida, in ne novi celoviti nacionalni načrt (Jamazaki, 2006).

Ko so začeli pripravljati tretji celoviti razvojni načrt Hokaida, je hokaidška lokalna uprava izrazila zadovoljstvo z dosežki drugega načrta, na katerega ni vplivalo niti, da je več občin kazalo čedalje manj zanimanja za privabljanje novih vrst industrije. Predstavniki Socialistične stranke so se v lokalni skupščini pritoževali, da je strategija polov rasti povzročila zgoščanje prebivalcev in industrije v mestih, zmanjšanje števila prebivalcev v kmetijskih vaseh in razlike med regijami. Predstavniki hokaidške lokalne uprave je te trditve ovrgel in navedel, da so se z uporabo sistema polov rasti zmanjšale regionalne razlike, odseljevanje ljudi v mesta na Hokaidu pa je preprečilo njihovo selitev v druge regije. Opisani sistem je poleg tega pomagal vzpostaviti povezavo med primarno in sekundarno industrijo. Dokumenti, ki jih je lokalna uprava pripravila za presojo dosežkov drugega načrta, so pokazali še, da se je med novimi industrijskimi mesti osrednji del Hokaida dobro odrežal z vidika rasti števila prebivalcev, privabljanja novih podjetij in gradnje tovarn. Hokaidski odbor za celoviti razvoj je ob tem opozoril, da je bilo prizadevanjem za izboljšanje vsakdanjega življenja ljudi namenjene manj pozornosti kot spodbujanju industrije, katere vloga je bila v prejšnjih načrtih pretirano poudarjena (Jamazaki, 2006).

Novi celoviti nacionalni razvojni načrt je še naprej poudarjal pomen obsežnih gradbenih projektov, ki naj bi Japonski zagotovili mednarodno konkurenčnost. Pomembna je bila tudi jasna porazdelitev delovne sile med regijami, ki so omogočale zaposlitev. Poleg tega je načrt določil tudi nekaj območij, na katerih naj bi se zgradile nove obsežne industrijske cone. V primeru Hokaida je bil poseben poudarek na vzhodnem delu otoka in obalah Tihega oceana, kar je v praksi omogočilo predvsem razvoj ravnine Jufucu vzhodno od Tomakomaia. Na koncu so prizadevanja za preselitev težke kemične industrije

s prenaseljenih industrijskih območij na Hokaido in razvoj vzhodnega industrijskega območja v Tomakomaiu postala najpomembnejši del razvojne politike na Hokaidu v sedemdesetih letih 20. stoletja (Imamatsu, 2006; Jamazaki, 2006; Masuda, 2006; Koiso in Jamazaki, 2007).

Uporaba modela polov rasti je bila na Hokaidu jasno vidna, razprave o njegovi tujosti pa nekoliko manj. Ko je Jokoi Tamocu (1965), namestnik glavnega sekretarja HDB, pisal o polih rasti in celovitem razvoju na Hokaidu, ni niti omenil tujega izvora modela. Novi pojem je razložil tako, da ga je preprosto opisal kot instrument politike, namenjen razvoju mest in njihove okolice, ki potemtakem sploh ni pomenil velikega odklona od stoletne tradicije. Tuji izvor modela se najverjetneje ni omenjal zato, ker so pojem polov rasti vključili v razvojni program Hokaida kot instrument, ki naj bi izviral iz celovitega nacionalnega razvojnega načrta. Nacionalizacija ali podomačitev pojma je bila torej del izdelave nacionalnega načrta. Hirojoši Sano (2012) opisuje, kako je načrt v zelo kratkem času in pod precejšnjim političnim pritiskom sestavila manjša skupina ljudi.

Masao Kitamura, strokovnjak za regionalni razvoj, zaposlen pri agenciji za gospodarsko načrtovanje, je spomladi 1961 prekinil obisk na univerzi Johna Hopkinsa in odigral ključno vlogo pri izdelavi omenjenega načrta. Vzrok za veliko naglico je bila povezava med celovitim nacionalnim razvojnem načrtom in razvpitim načrtom za podvojitev prihodkov, ki ga je želela sprejeti vlada Hajata Ikede. Izdelava zadnjenavedenega ni potekala nemoteno, saj so mu nasprotovali poslanci iz manj razvitih japonskih regij, ki so običajno zastopali vladajočo LDS, zato je bilo treba prvega čim prej sprejeti in s tem utišati navedene kritike. Okvirni osnutek celovitega nacionalnega razvojnega načrta, s katerim je bila uvedena strategija polov rasti, je bil pripravljen julija 1961, samo tri mesece po Kitamurovi vrnitvi na Japonsko in začetku dejanskega snovanja načrta. Med njegovo izdelavo je Kitamura regionalnim razvojnim uradnikom predstavil Perrouxove in Hirschmanove zamisli. Pri razmišljanju o tem, kako bi lahko vzpostavili pole rasti, se je oprl na zamisli Lea H. Klaassna, nizozemskega strokovnjaka za demografijo mest. Zaradi opisane naglice je bila strategija polov rasti sprejeta, ko je bila v še zelo abstraktni obliki. Kitamura je bil po letu dni odstranjen s položaja glavnega načrtovalca, raziskave pa je nato nadaljevala skupina oblikovalcev politike in strokovnjakov. Ko so se končno strinjali, da gre pri strategiji polov bolj za ustvarjanje mest kot razporeditev industrije, je bilo že prepozno in niso mogli več spremeniti vsebine sprejetega načrta.

Razprave o polih rasti so se začele v nordijskih državah v šestdesetih letih 20. stoletja. Hitre spremembe gospodarske strukture in premik povpraševanja po delovni sili od primarnega sektorja k industriji in storitvam so povzročili velike težave zlasti

v severnih predelih Norveške, Švedske in Finske. Te regije so imele manjša naselja kot mestna območja na jugu države, niso imele razvite industrije in finančnega sektorja, poleg tega je bilo zanje značilno močno izseljevanje. Ko so oblikovalci politik iskali prostorsko politiko, ki bi lahko spodbudila gospodarski razvoj zaostalih regij, so se spomnili politike središč rasti – tudi zato, ker so podobne politike že uporabljali tudi drugje po Evropi (Erikson in Westin, 2013).

Kot navajata Martin Erikson in Lars Westin (2013), sta poročili iz let 1968 in 1970, ki so ju izdelali uradniki in strokovnjaki Evropskega združenja za prosto trgovino (Efta), nordijskim državam ponudili niz zamisli o politiki središč rasti. Čeprav je to, da se Eftina delovna skupina osredotoči zlasti na politiko središč rasti, predlagala norveška vlada, v posameznih delih omenjenih poročil pa tudi norveški strokovnjaki iz te delovne skupine, se je vključevanje tega tujega pojma v državne ustanove in politiko regionalnega razvoja izkazalo za zelo zapleteno. Na koncu Norveška sploh ni upoštevala priporočil iz teh poročil. Številna izbrana središča rasti so bila daleč pod mejo 30.000 prebivalcev, določeno v prvem poročilu, ugotovljena središča rasti pa se niso ujemala z industrijskimi območji, ki so bila določena, in se niso skladala s priporočili iz drugega poročila. Tudi švedski in finski oblikovalci politik so običajno uvažali politike središč rasti, ki so ustrezale lokalnemu političnemu okolju, a se niso skladale s priporočili Eftine delovne skupine.

Na Japonskem in v nordijskih državah je bilo model polov rasti dosti lažje sprejeti kot abstraktni model regionalnega razvoja, kot pa, da bi dosegli politično soglasje glede števila, velikosti in lokacije polov rasti. Ker so bili poli rasti določeni na podlagi političnih razprav in kompromisov, je vprašljivo, ali so ta območja sploh imela značilnosti, ki so jih pripisovali naravnim in spontanim polom rasti (glej Parr, 1999). Pri primerjavi oblikovanja politike v nordijskih državah z oblikovanjem na Hokaidu je mogoče opaziti, da so bili poli rasti razmeroma zgodaj vključeni v japonsko politiko regionalnega razvoja in je proces potekal zelo hitro. V procesih, s katerimi so bile oblikovane politike polov rasti na Norveškem in Finskem, so vidni povezava med regionalnimi politikami in političnim tekmovanjem ter kompromisi med socialnimi demokrati in tradicionalno kmečkimi sredinskimi strankami (Sippola, 2010; Erikson in Westin, 2013). Ker je bila na Japonskem nepretrgano na oblasti LDS,^[1] je pri tem pravzaprav šlo za vprašanje v samo eni stranki, čeprav je bila zlasti na Hokaidu precej močna tudi socialistična stranka. Zanimivo je, da so bili socialisti na Hokaidu kritični do politike, ki so jo podpirali socialni demokrati v nordijskih državah, kjer je bilo bolj verjetno, da bodo za socialnodemokratske stranke volili mestni, in ne kmečki prebivalci. Te razlike so bile lahko posledica tega, da so imeli socialisti med kmeti na Hokaidu široko podporo in je bila ta stranka v opoziciji.

Navsezadnje v primerjavi z nordijskimi državami, kjer sta imeli Eftini poročili pomembno vlogo, na Hokaidu mednarodne vladne organizacije v opisanem procesu sploh niso sodelovale.

Akterji, ki so si prizadevali za ohranitev posebnega razvojnega sistema na Hokaidu, niso imeli dovolj vpliva, da bi preprečili vključitev modela polov rasti v razvojno politiko otoka. Kljub temu pri tem procesu ni šlo za prisilen prenos politike, saj se zdi, da ni bilo prepričljivih razlogov za nasprotovanje tej spremembi. Kljub temu uporaba strategije polov rasti potrjuje Kwonovo (2009) razlago, da je bil prenos politik v razvijajočih se državah redko odziv na družbene zahteve in da je bil pogosto uveden od zgoraj navzdol v okviru prizadevanj za industrializacijo in splošno posodobitev.

5 Uvedba industrijskih grozdov na podlagi zahtev od spodaj

S spremembo okoliščin, ki so vplivale na razvoj Hokaida, so se postopno spremenili tudi cilji in vsebina politik. Kljub temu bi se lahko oblikovalci politik na primer hitreje odzvali na razpad sistema iz Bretton Woodsa leta 1971,^[2] na naftni krizi v sedemdesetih letih 20. stoletja ali na devalvacijo ameriškega dolarja v razmerju do jena na podlagi sporazuma Plaza Accord, sprejetega leta 1985. Zaradi vsega naštetega se je spremenila celotna struktura japonske industrije in zmanjšala možnost privabljanja težke kemične industrije na Hokaido. Upoštevati je treba, da so bili že s četrtem celovitim razvojnim načrtom Hokaida (1978–1987) uvedeni novi pristopi, pri čemer je bil glavni poudarek na naravnem okolju, človeški blaginji in sodelovanju lokalne skupnosti. Tudi tovrstne spremembe na Hokaidu so bile povezane z izdelavo novega celovitega nacionalnega razvojnega načrta (Jamazaki, 2006; Koiso in Jamazaki, 2007). Globoka recesija po poku gospodarskega balona na Japonskem v devetdesetih letih 20. stoletja je pustila sledi tudi v razvojni politiki Hokaida. V času velike zaskrbljenosti o prihodnjem financiranju razvojnih projektov in ravno ko so bila številna dobro znana hokaidaska podjetja v velikih težavah ali tik pred bankrotom (na primer največja banka na Hokaidu, Hokkaido Takushoku Ginko, je propadla jeseni 1997), se je pojavila nova beseda zveza: industrijski grozd.

Za izraz grozd obstaja več razlag. V splošnem se grozdenje nanaša na zgoščanje industrije in podjetij na nekem območju in na povezave med njimi. V skladu s teoretično opredelitvijo izraza domače, regionalno ali lokalno rivalstvo in zahtevno lokalno povpraševanje pospešujeta inovacije in podjetja pripravita za svetovne trge. Veliko podjetij, ki so blizu skupaj, velik delež malih in mikro podjetij, goste socialne in gospodarske mreže, kombinacija tekmovalnosti in sodelovanja med podjetji, hitro in večinoma neformalno širjenje informacij in zamisli,

prilagodljivost in prožnost so bili prepoznani kot glavne značilnosti industrijskih grozdov (Dawkins, 2003; Lundmark in Petterson, 2012; Piperopolous, 2012; Swords, 2013). Čeprav so o industrijskih grozdih teoretično razpravljali številni avtorji, je pojem širši javnosti predstavil Michael Porter v knjigi *The competitive advantage of nations* (1990). Ime tega ameriškega poslovnega ekonomista s harvardske poslovne šole je bilo znano tudi na Hokaidu in Silicijska dolina je bila kot primer uspešnega industrijskega grozdenja znana po vsem svetu. Jon Swords (2013) je napisal zanimiv članek, v katerem pojasnjuje priljubljenost Porterjevih zamisli med oblikovalci politik, opisuje vlogo strokovnjakov za regionalni razvoj pri širjenju teh zamisli in opozori na legitimnost, ki so jo grozdi dosegli, ko so bili na primer vključeni v politiko Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj ali Evropske unije. Kljub vsemu novosti v razpravi o regionalnem razvoju niso bile niti uvožene iz ZDA niti jih niso vsilile mednarodne organizacije. Pobude na Hokaidu so namreč temeljile na izkušnjah nordijskih držav.

Čeprav obstaja jasna časovna povezava med dogodki na Hokaidu in vsedržavnim premikom od politike tehnoloških parkov, ki jo je v osemdesetih letih 20. stoletja izvajalo ministrstvo za trgovino in industrijo, do bolj lokalno obarvane politike grozdov konec devetdesetih let 20. stoletja (Kitagava, 2008), se pobude po vzpostavitvi grozdov na Hokaidu opisujejo kot presenetljiv primer razvoja od spodaj navzgor. Te pobude so se pojavile predvsem na podlagi dejavnosti lokalnih interesnih skupin in vplivnih posameznikov, ob tem so k njim prispevali še nacionalni politični instrumenti, na primer osnovni zakon o znanosti in tehnologiji iz leta 1955 ter več zaporednih osnovnih načrtov za razvoj znanosti in tehnologije. Pri tem sta imela pomembno vlogo podjetje Hokkaido Electric Power Company (HEPCO) in njegov direktor Kazuo Toda, ki je bil tudi predsednik hokaidskega gospodarskega združenja. Toda je poosebljal različne pobude industrijskih grozdov na Hokaidu, zaradi česar so postale močno odvisne od njegove prisotnosti in podpore (Mäki, 1997; Iguči, 1998; Koiso, 2016). Ob tem ne smemo pozabiti na pripravljenost HDA, da se uči iz izkušenj regionalnih razvojnih politik v drugih državah. Leta 1993 je hokaidaska razvojna agencija organizirala konferenco, na kateri je bila posebna pozornost namenjena razvoju Škotske. Naslednja konferenca, organizirana leta 1995, pa se je osredotočala na Švedsko. Opravljene raziskave so poleg tega upoštevale tudi regionalni razvoj in industrijsko politiko na Finskem, kar je bila posledica zanimanja hokaidске poslovne skupnosti za strategije finskih industrijskih grozdov (Koiso, 1995; Koiso in Jamazaki, 2007).

Območje v okolici mesta Oulu v osrednjem delu Finske se je kmalu izkazalo za referenčni primer, ki ga je vredno proučevati. V prvi polovici devetdesetih let 20. stoletja so predstavniki podjetja HEPCO obiskali različne lokacije v tej regiji,

predstavniki mesta in regionalnih akterjev pa so Hokaido prvič obiskali februarja 1995. Za fenomen Ouluja se niso zanimali samo hokaidski akterji, ampak je tedaj vzbudil zanimanje vsega sveta. Zanj je bila značilna izjemna rast na področju informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT). Razvoj Ouluja v eno največjih raziskovalnih in razvojnih središč s področja brezžičnih telekomunikacij na svetu se je začel v osemdesetih letih 20. stoletja. Glavno gonilo razvoja je bila Nokia, ki je svoje mobilne in brezžične komunikacijske proizvode začela razvijati proti koncu desetletja (Oinas-Kukkonen idr., 2009; Arokylä, 2012; Salo, 2014; Simonen idr., 2016).

Čeprav je bil glavni predmet zanimanja v tej regiji grozd podjetij IKT – in še zlasti Technopolis (prvi tehnološki park v nordijskih državah, ustanovljen leta 1982) –, so na začetku in sredi devetdesetih let 20. stoletja pozornost vzbujali tudi tamkajšnji sistemi za daljinsko ogrevanje. Poleg tega Toda omenja tudi finski gozdarski grozd kot zgodnji model za oblikovanje industrijskih grozdov na Hokaidu (Mäki, 1997; Koiso, 1999). Poudarjena vloga IKT izraža področje zanimanja obiskovalcev in naravo razvoja, ki je potekal v Ouluju. Technopolis so ustanovili mestna občina Oulu, univerza v Ouluju, nacionalna fundacija za financiranje razvoja in osemindvajset zasebnih podjetij iz najrazličnejših industrijskih panog (papirne in kovinske industrije, gradbeništva, energetike, razvoja infrastrukture in medijske industrije). Samo eno podjetje med njimi se je ukvarjalo s telekomunikacijami. Opisana široka paleta vključenih panog se je kmalu zožila in glavno gonilo napredka je postal hiter razvoj brezžičnih mobilnih tehnologij (Simonen idr., 2016).

Odnosi med Hokaidom in nordijskimi državami so se po letu 1996 še okrepili in predstavniki podjetja HEPCO in drugih podjetij, HDA, prefekture Hokaido in raznih občin, lokalnih univerz in časopisov so drli v Oulu, ki so ga opisovali kot Silicijevo dolino severa Evrope (Koizumi, 1997a, 1997b, 1997c; Jasunaga, 1997a, 1997b; Kawasaki, 1997, 1998; Jamagoši, 1999). Na podlagi tega sta na Hokaidu nastali dve vrsti pobud. Poleg raznih programov, ki so se izvajali na glavnih mestnih območjih, se je načelo industrijskih grozdov in lokalnega sodelovanja začelo prenašati v prakso tudi v podeželskih ali bolj oddaljenih skupnostih. Leta 2000 (tj. eno leto, preden je ministrstvo za gospodarstvo, trgovino in industrijo v okviru strategije spodbujanja grozdov začelo izvajati program industrijskih grozdov) je bilo po več krajih na Hokaidu že ustanovljenih dvajset regionalnih organizacij za proučevanje in spodbujanje industrijskih grozdov. Delovanje teh organizacij je bilo pogosto usmerjeno v doseganje večje učinkovitosti pri izdelavi in trženju izdelkov, pri proizvodnji katerih so se uporabljali lokalni naravni viri in proizvodi primarnega sektorja (Koiso, 1999; Ohaši, 2000). Tovrstni podeželski ali nemetropolitanski pristop h grozdom bi lahko opisali kot posebnost pobud na

Hokaidu, saj sta se teorija in politika industrijskih grozdov običajno osredotočali na mestna območja in nove industrije (na primer na Švedskem; Lundmark in Petterson, 2012). Ključno vlogo pri vsem tem so imela tudi visokotehnološka podjetja, ki naj bi imela korist od tesnejšega sodelovanja med znanostjo, industrijo in vlado.

Prve pobude za razvoj tehnoloških parkov na Hokaidu dejansko segajo v obdobje pred koncem devetdesetih let 20. stoletja; regionalne in mestne politike, ki so izražale državne smeri razvoja, ki so dajale prednost spodbujanju in zgoščanju visokotehnoloških in na znanju temelječih podjetij na obrobni območjih, so se namreč pojavile že v osemdesetih letih 20. stoletja (Jamada, 2004; Kitagava, 2008). Razprave o industrijskih grozdih so občutno okrepile zanimanje za regionalni razvoj, ki se osredotoča na IKT, in ta razvoj je nato dobil institucionalno obliko v raznih organizacijah in strategijah. Judži Ohaši (2000) je analiziral dejavnosti za oblikovanje grozdov na Hokaidu in njihov začetek povezal z ustanovitvijo hokaidске raziskovalne skupine za oblikovanje industrijskih grozdov leta 1996. Kot je razvidno iz preglednice 1, je ustanovitvi te skupine sledila objava akcijskega načrta, ki je določal smer in cilje delovanja ter utrl pot ustanovitvi posebne enote za izvedbo načrta (tj. oddelka za izvedbo projekta industrijskih grozdov) v okviru regionalnega centra za spodbujanje tehnološkega razvoja (ang. *Hokkaido Technology Advancement Centre*, v nadaljevanju: HOKTAC).

Spodbujanje sodelovanja med gospodarstvom, znanostjo in vlado se je še okrepilo z ustanovitvijo odbora za spodbujanje raziskovalnih in poslovnih parkov pri univerzi na Hokaidu leta 2003. Raziskave grozda IKT v Ouluju so nazadnje privedle do organizacije skupne konference v Saporu marca 2004 in Ouluju septembra 2005. Konferenca v Saporu se je osredotočala na regionalno sodelovanje za gospodarski razvoj, ki temelji na tehnologiji. Govorci so prihajali iz najrazličnejših ustanov (na primer univerze na Hokaidu, mestne občine Saporu, hokaidске lokalne uprave, japonske agencije za znanost in tehnologijo, hokaidskega inštituta za industrijske raziskave, centra NOASTEC in hokaidskega gospodarskega združenja), kar jasno kaže na naravo akterjev, vključenih v pobude za oblikovanje grozdov IKT na Hokaidu.^[3] Razlog, da med govorci na konferenci ni bilo tudi predstavnikov agencije HDA, je ta, da je bila agencija januarja 2001 priključena ministrstvu za zemljišča, infrastrukturo, promet in turizem.

Iz vsebine šestega hokaidskega celovitega razvojnega načrta (1998–2007) je razvidna institucionalizacija industrijskih grozdov v vladno odobreni politiki. Kot ena izmed metod doseganja splošnih ciljev načrta je predstavljen projekt za oblikovanje industrijskih grozdov na Hokaidu, ki vključuje obe

Preglednica 1: Glavne ustanove in instrumenti, ki so podpirali oblikovanje industrijskih grozdov na Hokaidu

junij 1986	HOKTAC
julij 1993	hokaidaska fundacija za spodbujanje znanosti, industrije in tehnologije
februar 1996	regionalna raziskovalna skupina za industrijsko politiko (ustanovljena februarja 1995), ki se je pozneje preimenovala v hokaidasko raziskovalno skupino za oblikovanje industrijskih grozdov
avgust 1996	vizija samozadostnega gospodarstva na Hokaidu, ki jo je razvila hokaidaska raziskovalna skupina za oblikovanje industrijskih grozdov
1996	visokotehnoški raziskovalni center univerze na Hokaidu
maj 1997	oblikovanje industrijskih grozdov na Hokaidu (vmesno poročilo)
december 1997	akcijski načrt za oblikovanje industrijskih grozdov na Hokaidu
april 1998	oddelek za izvedbo projekta industrijskih grozdov pri centru HOKTAC
februar 2000	hokaidaski center za sodelovanje med industrijo, znanostjo in vlado pri univerzi na Hokaidu
julij 2001	HOKTAC in hokaidaska fundacija za spodbujanje znanosti, industrije in tehnologije se združita v severni center za spodbujanje znanosti in tehnologije (ang. Northern Advancement Centre for Science and Technology, v nadaljevanju: NOASTEC)
2002	ustanovitev ustvarjalne raziskovalne pobude Sousei
april 2003	odbor za spodbujanje raziskovalnih in poslovnih parkov pri univerzi na Hokaidu
april 2007	preselitev sekretariata odbora za spodbujanje raziskovalnih in poslovnih parkov pri univerzi na Hokaidu iz hokaidskega gospodarskega združenja v center NOASTEC

Vir: Ohaši (2000), internet 1, internet 2

zgoraj omenjeni vrsti pobud za oblikovanje grozdov. Tako so omenjeni grozdi, ki povezujejo lokalni primarni sektor in industrijo na podeželskih območjih Hokaida, hkrati pa je poudarjeno tudi sodelovanje med univerzami in zasebnimi podjetji, povezanimi z razvojem IKT v osrednjem delu Hokaida. Projektom za oblikovanje grozdov na Hokaidu so bila dodeljena tudi precejšnja finančna sredstva iz državnih programov za spodbujanje industrijskih grozdov in grozdov, ki temeljijo na znanju, ki sta jih izvajali ministrstvo za gospodarstvo, trgovino in industrijo ter ministrstvo za izobraževanje, kulturo, šport, znanost in tehnologijo (Woolgar, 2008). Sedmi celoviti razvojni načrt Hokaida, ki velja od leta 2008, pa kaže na postopen upad zanimanja za industrijske grozde. Ta pojem je v njem omenjen samo dvakrat in še to le v povezavi z dosežki prejšnjega načrta (Hokkaido Development Agency, 1998; Ministrstvo za zemljišča, infrastrukturo, promet in turizem, 2008). Čeprav lahko te spremembe pojasnimo s čedalje manjšim vplivom Kazua Tode, je treba poudariti tudi, da so politike grozdov tudi drugje po svetu vrhunec dosegle sredi prvega desetletja 21. stoletja (Swords, 2013).

6 Sklep

Ob razmišljanju, kakšno sporočilo bi lahko predstavljena raziskava dala trenutnim oblikovalcem politik, je treba najprej omeniti, da ne razkriva nobenih institucionalnih ali kulturnih filtrov, zaradi katerih japonski oblikovalci politik v preteklosti ne bi uporabili informacij ali izkušenj iz tujine. V nasprotju z lastnostmi, ki sta jih Dolowitz in Dale Medearis (2009) opazila

pri ameriških oblikovalcih politik na začetku 21. stoletja, je za njihove japonske kolege v celotnem povojnem obdobju značilna pripravljenost prevzemanja tujih modelov. Pri tem je treba poudariti, da ta pripravljenost ni izjema, saj je bilo že v številnih predhodnih raziskavah ugotovljeno, da akterji, vključeni v regionalni razvoj, v različnih delih sveta pogosto oblikujejo podobne razvojne strategije (Barca idr., 2012). Čeprav lahko upamo, da se bo tovrstni odprt pristop nadaljeval, se je dobro spomniti na opozorilo Linde Lundmark in Örijana Pettersona (2012), da je pomembno upoštevati primere, primerne za razvoj redko poseljenih območij.

Raziskava ob tem opozarja na veliko raznolikost akterjev, vključenih v procese prenosa politik. Na podlagi treh primerov iz različnih desetletij po drugi svetovni vojni lahko ugotovimo, da so v teh procesih poleg politikov in uradnikov (na nacionalni in regionalni ravni) sodelovali tudi predstavniki različnih interesnih skupin in strokovnjaki. Predstavljena raziskava bi lahko torej trenutne akterje spodbudila k temu, da izrazijo svoja mnenja glede aktualnih vprašanj ali na politični dnevni red uvrstijo nove teme.

Čeprav najbolj optimistične pobude za ustanovitev industrijskih grozdov niso bile uresničene, lahko devetdeseta leta 20. stoletja in začetek 21. stoletja opišemo kot obdobje uspešnih političnih pobud od spodaj navzgor. Grozdi so bili vključeni v politične programe, vendar jih je bilo v praksi težko izvesti, kar so pokazale tudi druge študije primerov (Bresnahan in Gambardella, 2005; Jamamoto, 2017).

Preglednica 2: Vključitev mednarodnih razvojnih strategij v razvojno politiko Hokaida

Razvojna strategija (časovno obdobje)	TVA (konec 40. in začetek 50. let 20. stoletja)	Poli rasti (60. in 70. leta 20. stoletja)	Grozdi (90. leta 20. stoletja in začetek 21. stoletja)
vir ali prvoten kraj nastanka	ZDA, TVA, David E. Lilienthal	celoviti nacionalni razvojni načrt	območje okoli Ouluja, nordijske države
nacionalni kontekst	okupacija zavezniških sil, povojna obnova	začetki celovitega nacionalnega načrtovanja	odmik od politike tehnoloških parkov, pok gospodarskega balona
kontekst Hokaida	obnova, prvi celoviti razvojni načrt Hokaida	drugi in tretji celoviti razvojni načrt Hokaida	zaskrbljenost glede financiranja razvojnih projektov, bankroti
lokalni zagovorniki novih razvojnih strategij	guverner Tošifumi Tanaka (predstavnik politične levice)	–	Kazuo Toda (HEPCO, hokaidsko gospodarsko združenje)
kratkoročne posledice	priznanje v javnosti; model ni vključen v prvi celoviti razvojni načrt Hokaida, ampak temu podobne infrastrukturne projekte	teorija polov rasti je vključena v celovite razvojne načrte Hokaida	organizacijski razvoj; grozdi so vključeni v šesti celoviti razvojni načrt Hokaida

Neposredna vključenost tujih akterjev pri oblikovanju politike je bila močno omejena; izjema je bilo obdobje ob koncu štiridesetih let in na začetku petdesetih let 20. stoletja, ko je bila Japonska še vedno pod tujo okupacijo. Kljub temu vse tisto, kar je bilo preneseno na Japonsko v povezavi z modelom podjetja TVA, ni bilo del prisiljenega prenosa pod pritiskom tujih okupatorjev.

Avtor v raziskavi predstavi nove empirične dokaze, ki podpirajo domnevo, da se prenosi politik (naj gre samo za poskuse ali uspešno izvedene prenose) ne razlikujejo od drugih procesov oblikovanja politik in pogosto temeljijo na pomanjkljivih ali napačnih informacijah. Avtorji teoretičnih virov poudarjajo, da pri prenosu politik ne gre za proces, pri katerem je preneseno vse ali nič. Stopnja prenosa lahko sega vse od kopiranja in posnemanja do mešanja več politik ali navdiha, pri katerem lahko neka politika preprosto vpliva na spremembe brez upoštevanja vsebine izvirne politike. Poleg tega se je izkazalo, da so lahko različni akterji naklonjeni različnim stopnjam prenosa (Dolowitz in Marsh, 2000). Raziskava, predstavljena v tem članku, ne podpira domnev, da politiki s posnemanjem iščejo hitro rešitev, uradnike pa bolj zanima mešanica več pristopov. Čeprav je bilo podjetje TVA za svoje najbolj zagrete zagovornike idealen model, ki bi ga bilo treba posnemati do najmanjše podrobnosti, se njihovi upi niso uresničili. Pri vseh analiziranih procesih se je namreč izkazalo, da sta imeli veliko vlogo razlaga izvirnega modela in njegova prilagoditev lokalnih razmeram.

Iz preglednice 2 je razvidna pestrost virov, iz katerih se akterji vključeni v prenose politik, lahko učijo. V primeru podjetja TVA je bil model politike prevzet neposredno iz izvirnega kraja njegovega nastanka, pri čemer so razprave na vseh ravneh upoštevale tuj izvor modela. Pri vključevanju strategije polov rasti v razvojni program Hokaida je šlo za povsem drug proces, ki se je osredotočal na regionalizacijo nacionalnega modela

politike, ki je bil slučajno prav tako tujega izvora. V primeru industrijskih grozdov je model sicer izviral drugje, a so se ustrezni ukrepi dejansko začeli oblikovati šele, ko so pobudo za to prevzeli lokalni akterji, ki so želeli določeno obrobno regijo, ki je dobro ponazarjala značilne razmere na Hokaidu, uporabiti kot merilo uspešnosti vseh drugih regij.

Povojni razvoj Hokaida nas ne nazadnje opominja na to, da moramo biti previdni pri označevanju držav ali regij kot dajalk ali jemalk. Čeprav so bile nekatere prvine razvojne politike Hokaida prevzete iz različnih virov (ki so si zamisli pogosto izposodili drugje), se je ta politika uporabljala tudi kot model za druge regije. Sredi osemdesetih let 20. stoletja so primer Hokaida proučevali pri ponovnem presojanju in določanju razvojnih politik v južni Italiji, razvojna politika Hokaida pa je bila uporabljena tudi kot model za japonsko politiko zagotavljanja razvojne pomoči (Koiso, 2005; Koiso in Jamazaki, 2007).

Juha Saunavaara

Hokkaido University, Arctic Research Center, Sapporo, Japonska
E-naslov: juha.saunavaara@arc.hokudai.ac.jp

Opombe

[1] LDS je bila vladajoča stranka od leta 1955 do leta 1993, ko je izgubila večino v parlamentu, vlado pa je sestavila koalicija strank, ki so bile prej v opoziciji. LDS se je na oblast vrnila leta 1994, leta 1996 pa je znova zasedla tudi premierski stolček. Med letoma 2009 in 2012 je bila v opoziciji.

[2] Sistem iz Bretton Woodsa je temeljil na fiksni vrednosti ameriškega dolarja v primerjavi z zlato in na fiksni menjalnih tečajih. Po ukinitvi konvertibilnosti dolarja v zlato leta 1971 je sistem postopno razpadel, zaradi česar se je do marca 1973 vzpostavil sistem plavajočih valut.

[3] Programe teh konferenc hrani arhiv univerze v Ouluju: *Oulun yliopiston rehtorin arkisto. Kansainväliset yhteydet – Japani, Kiina, Korea 1993–2014. Hi: 10.*

Zahvala

Članek je bil napisan s pomočjo štipendije finske univerze za raziskave mobilnosti na Japonskem. Avtor se zahvaljuje Larsu Westinu in dvema anonimnim recenzentoma za opombe k izvirnemu besedilu.

Viri in literatura

- Allison, G., in Zelikow, P. (1999): *Essence of decision. Explaining the Cuban missile crisis*. Druga izdaja. New York, Addison Wesley Longman.
- Anchordoguy, M. (2005): *Reprogramming Japan: The high tech crisis under communitarian capitalism*. Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Arisava, H. (1951): Kokudo sōgō kaihatsu to ha nanika. *Sekai*, november, str. 112–124.
- Armstrong, H., in Taylor, J. (2000): *Regional economics and policy*. Tretja izdaja. Oxford, Blackwell Publishers.
- Arokylä, K. (2012): *Technopolis – kertomus kasvusta*. Oulu, Technopolis Oyj.
- Bano, A. (2003): *Hokkaidō kaihatsu kyoku to ha nanika. GHQ senryōka ni okeru nijū gyōsei no hajimari*. Sapporo, Jugen Kaiša Juroša.
- Barca, F., McCann, P., in Rodriguez-Pose, A. (2012): The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), str. 134–152. DOI: 10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x
- Benson, D., in Jordan, A. (2011): What have we learned from policy transfer research? Dolowitz and Marsh revisited. *Political Studies Review*, 2011(9), str. 366–378. DOI: 10.1111/j.1478-9302.2011.00240.x
- Bresnahan, T., in Gambardella, A. (2005): Old-economy inputs for new-economy outcomes. What have we learned. V: Bresnahan, T., in Gambardella, A. (ur.): *Building high-tech clusters – Silicon Valley and beyond*, str. 331–358. Cambridge, Cambridge University Press.
- Dawkins, C. J. (2003): Regional development theory: Conceptual foundations, classic works, and recent developments. *Journal of Planning Literature*, 18(2), str. 131–172. DOI: 10.1177/0885412203254706
- Dinmore, E. (2013): Concrete results? The TVA and the appeal of large dams in occupation-era Japan. *The Journal of Japanese Studies*, 39(1), str. 1–38. DOI: 10.1353/jjs.2013.0034
- Dolowitz, D. P., in Marsh, D. (2000): Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy-making. *Governance*, 13(1), str. 5–23. DOI: 10.1111/0952-1895.00121
- Dolowitz, D. P., in Medearis, D. (2009): Considerations about the obstacles and opportunities for formalizing cross-national policy transfer to the United States: a case study about the transfer of urban environmental and planning policies from Germany. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 27(4), str. 684–697. DOI: 10.1068/c0865j
- Erikson, M., in Westin, L. (2013): Regional policy as interaction between national institutions and regional science. The Nordic growth centre policies, 1965–1980. *Scandinavian Journal of History*, 38(3), str. 367–386. DOI: 10.1080/03468755.2013.805307
- Gu, L. (1997): Chiiki kyoten kaihatsuron to chugoku no keizai kaihatsu ku – chugoku to nihon to no hikaku bunseki. *Kokusai Kaihatsu Kenkyu Forumu*, 7(1), str. 75–105.
- Hiraku, T. (2011): *Sengo no hokkaido kaihatsu – taisei no seiritsu keika to chiiki kadai he no torikumi*. Sapporo, Hokkaido Šuppan Kikaku Sentaa.
- Hokkaido Development Agency (1951): *Hokkaido sogo kaihatsu keika-ku (An)*. Tokio.
- Hokkaido Development Agency (1998): *Dai 6 ki hokkaidō sōgō kaihatsu keikaku, asu no nihon wo tsukuru hokkaido*. Tokio. Dostopno na: <http://www.mlit.go.jp/hkb/plan.html> (sneto 18. 4. 2017).
- Hokkaido Doboku Gijyutsukai Konkuriito Kenkyū linkai (2007): *Hokkaido ni okeru konkuriito damu no rekishi*. Sapporo.
- Iguči, M. (1998): Economic situation of Japan and Hokkaido in 1990s. An analysis of the opaque situation and some future prospects of the 21st century. *Hokkaido – Lapland News*, 1998(3), str. 1–3.
- Imamatsu, E. (2006): Tomakomaiko kaihatsu (gen toma) no rekishi. V: Masuda, T., Imamatsu, E., in Koda, K. (ur.): *Naze kyōjin kaihatsu ha hatan shitaka. Tomakomai higashibu kaihatsu no kenshō*, str. 17–38. Tokio, Nihon Keizai Hōronsha.
- Internet 1: <https://www.noastec.jp/web/about/outline.html> (sneto 1. 9. 2017).
- Internet 2: <http://www.cris.hokudai.ac.jp/cris/rbp/en/sousei/brief03.html> (sneto 1. 9. 2017).
- Internet 3: <https://www.tva.gov/About-TVA/Our-History> (sneto 27. 12. 2016).
- Jamada, S. (2004): Joho – sofutowea sangyo. V: Onuma, M. (ur): *Hokkaido sangyo shi*, str. 307–321. Sapporo, Hokkaido Daigaku Tošo Kankokai.
- Jamagoši, K. (1999): Kankyo seibi de kigyo wo shien. *Nihon Keizai Šimbun*, 21. 1. 1999.
- Jamamoto, T. (2017): *Pogovor o IKT infrastrukturi in industriji (osebni vir, 27.1. 2017)*.
- Jamazaki, M. (2006): *Kokudo kaihatsu no jidai – sengo hokkaido wo meguru jichi to tochi*. Tokio, Tokyo Daigaku Šuppankai.
- Jasunaga, M. (1997a): Hokuo ni sagaru dōkeizai no saisei – [tekunopori-su] chiho de kino. *Jomiuri Šimbun*, 10. 6. 1997.
- Jasunaga, M. (1997b): Shoshotai, aidea soku seihin. *Jomiuri Šimbun*, 12. 6. 1997.
- Jokoi, T. (1965): Hokkaido sogo kaihatsu to kyoten kaihatsu. *Šin Toši*, 19(7), str. 20–23.
- Jones, F. C. (1958): *Hokkaido – its present state of development and future prospects*. London, Oxford University Press.
- Kawasaki, K. (1997): Hokuo to hokkaido no sangyo kurasutaa. *Jetro Sensaa*, 6, str. 39–42.
- Kawasaki, K. (1998): Hokuo to hokkaido no sangyo kurasutaa to kyodo no lgi. *NIRA Seisaku Kenkyu*, 11(7), str. 40–43.
- Kitagava, F. (2008): From technopolis, cluster to regional science policy? Japanese regional development policy 1980s–2000s. V: Koh, Y., in Chung, W. (ur.): *2008 KDI International Conference: International experiences of regional policy and policy implications for Korea*, str. 201–231. Sejong, Koreja, Korea Development Institute.
- Kobajaši, Y. (2010): *Hokkaido no keizai to kaihatsu – ronten to kadai*. Sapporo, Hokkaido Daigaku Šuppankai.
- Koiso, S. (1995): *Hokuo no chiiki kaihatsu seisaku – suweedden, finrando no torikumi*. Tipkapis.
- Koiso, S. (1999): Sangyo kurasutaa sozo he no michinori. *Marujunorudo – Kaihatsu koho*, 1, str. 7–11.
- Koiso, S. (2003): *Sengo hokkaido kaihatsu gyōsei shisutemu no keisei katei. Hokkaido kaihatsu no kiseki*. Sapporo, Hokkaido Kaihacu Kōkai.
- Koiso, S. (2005): Shirukurodo no kohan ni hanasake hokkaido no keiken – ishikukuri chiiki sogo kaihatsu keikaku chosa jigyo. *Hoppoken*, 132, str. 16–19.

- Koiso, S. (2016): *Pogovor o industrijskih grozdih na Hokaidu* (osebni vir, 20. 7. 2016).
- Koiso, S., in Jamazaki, M. (2007): *Sengo hokkaido kaihatu no kiseki – tai-dan to nenpyo de furikaeru kaihatu seisaku 1945–2006*. Saporu, Hokkaido Kaihacu Kajokai.
- Koizumi, M. (1997a): Daigaku-kigyo missetsu renkei ni odoroki – “hokuo no shirikonbaree” de shisatsudan. *Jomiuri Šimbun* (izdaja za Hokaido), 6. 9. 1997.
- Koizumi, M. (1997b): Jiritsu shinko, do no shishin ni – Hokuo Shisatsudan Ouru Shiyakusho nado Homon. *Jomiuri Šimbun* (izdaja za Hokaido), 7. 9. 1997.
- Koizumi, M. (1997c): Ouru shisatsu wo iken kokan. *Jomiuri Šimbun* (izdaja za Hokaido), 8. 9. 1997.
- Kvon, H. (2009): Policy learning and transfer: The experience of the developmental state in East Asia. *Policy and Politics*, 37(3), str. 409–421. DOI: 10.1332/030557309X435817
- Lindblom, C. E. (1968): *The policy-making process* (= zbirka *Foundations of Modern Political Science*). Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall.
- Lundmark, L., in Pettersson, Ö. (2012): The relevance of cluster initiatives in rural areas: Regional policy in Sweden. *Urbani izziv*, 23(1), str. 42–52. DOI: 10.5379/urbani-izziv-en-2012-23-supplement-1-004
- Mäki, S. (1997): *Oulun ja Hokkaidon välinen alueyhteistyö 1990-luvulla*, 22. 10. 1997. Tipkopis.
- Mäntylä, M. (2016): *Pohjois-Suomea kehittämässä: Periferia Urho Kekkonen politiikan kohteena ja vallankäytön välineenä vuosina 1950–1981*. Rovaniemi, Finska, Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- Mason, M. M. (2012): *Dominant narratives of colonial Hokkaido and imperial Japan: Envisioning the periphery and the modern nation-state*. New York, Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9781137330888
- Masuda, T. (2006): 21 Seiki no chiiki keizai seisaku to ha – tomakomai higashibu kaihatu wo jirei toshite. V: Masuda, T., Imamatsu, E., in Koda, K. (ur.): *Naze kyojin kaihatu ha hatan shitaka. Tomakomai higashibu kaihatu no kensho*, str. 213–240. Tokio, Nihon Keizai Hjoronša.
- Ministrstvo za zemljišča, infrastrukturo, promet in turizem (2008): *Chikyu kankyo jidai wo sendo suru shin hokkaido sogo kaihatu keikaku*. Dostopno na: <http://www.mlit.go.jp/hkb/plan.html> (sneto 18. 4. 2017).
- Nakaja, U. (2001): *Nakaya Ukichiro shu, Dai 8 kan*. Tokio, Ivanami Šoten.
- Ohaši, J. (2000): Sangyo kurasutaa sozo katsudo no genjo to kadai – hokkaido keizai no jiritsu wo jitsugen suru tame ni. *Čiiki kaihacu*, 432(9), str. 14–20.
- Oinas-Kukkonen, H., Similä, J., in Pulli, P. (2009): Main threads of ICT innovation in Oulu 1960–1990. *Faravid*, 33, str. 247–272.
- Okuda, J. (1956): *Dosei fuunroku – sengo 10 nen*. Saporu, Sojuša.
- Parr, J. B. (1999): Growth-pole strategies in regional economic planning: A retrospective view. Part 1. Origins and advocacy. *Urban Studies*, 36(7), str. 1195–1215. DOI: 10.1080/0042098993187
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A., in Tomaney, J. (2007): What kind of local and regional development and for whom. *Regional Studies*, 41(9), str. 1253–1269. DOI: 10.1080/00343400701543355
- Piperopolous, P. G. (2012): *Entrepreneurship, innovation and business clusters*. Farnham, VB, Gower Publishing Limited.
- Porter, M. E. (1990): *The competitive advantage of nations*. New York, Free Press. DOI: 10.1007/978-1-349-11336-1
- Salo, M. (2014): High-tech centre in the periphery: The political, economic and cultural factors behind the emergence and development of the Oulu ICT phenomenon in northern Finland. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*, 31(1), str. 83–107. DOI: 10.1080/08003831.2014.905008
- Salo, M., in Lackman, M. (1998): *Oulun yliopiston historia 1958–1993*. Oulu, Oulun Yliopisto.
- Sano, H. (2012): Zenkoku sogo kaihatu keikaku ni okeru kyoten kaihatu koso ni kan suru kenkyu. *Koeki Zaidan Hojin Nihon Toši Keikaku Gakkai Toši Keikaku Bunšu*, 47(3), str. 403–408.
- Sasaki, T. (2015): *Japan's postwar military and civil society*. London, Bloomsbury.
- Saunavaara, J. (2014): Postwar development of Hokkaido: The U.S. occupation authorities' local government reform in Japan. *Journal of American-East Asian Relations*, 21(2), str. 134–155. DOI: 10.1163/18765610-02102004
- Saunavaara, J. (2015): Multilevel relations in Japanese political parties at the beginning of the post-war period: Hokkaido as a case study. *Contemporary Japan*, 27(2), str. 149–168. DOI: 10.1515/cj-2015-0009
- Simonen, J., Koivumäki, T., Seppänen, V., Sohlo, S., in Svento, R. (2016): What happened to the growth? – The case of the ICT industry in Oulu, Finland. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 29(2), str. 287–308. DOI: 10.1504/IJESB.2016.078704
- Sippola, M. (2010): *Kehitysalueista aluekehitykseen. Suomen virallisen aluepolitiikan 30 ensimmäistä vuotta 1966–1995*. Helsinki, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen.
- Takahaši, A. (1982): *Shogen: hokkaido sengoshi – Tanaka dosei to sono jidai*. Saporu, Hokkaido Šimbunša.
- Swords, J. (2013): Michael Porter's cluster theory as a local and regional development tool: The rise and fall of cluster policy in the UK. *Local Economy*, 28(4), str. 369–383. DOI: 10.1177/0269094213475855
- Woolgar, L. (2008): Hokkaido new industrial cluster policy (Japan). V: *A review of local economic and employment development policy approaches in OECD countries, Part I: Policy audits*, str. 236–258. Pariz, OECD.
- Zarycki, T. (2007): An interdisciplinary model of centre-periphery relations: A theoretical proposition. *Regional and Local Studies*. Posebna izdaja, str. 110–130.